

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ БІОТЕХНОЛОГІЙ ТА
АКВАКУЛЬТУРИ
КАФЕДРА ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОБНИЦТВА І ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ
ТВАРИННИЦТВА

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

к. с.-г. н., доцент

_____ Тетяна ПУШКАР

« ____ » _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»
освітньої програми «Технологія виробництва і переробки
продукції тваринництва»
за спеціальністю 204 Технологія виробництва і переробки
продукції тваринництва

**АНАЛІЗ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРИЙОМІВ УТРИМАННЯ ТА ТРЕНІНГУ
КОНЕЙ РИСИСТИХ ПОРІД ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УМОВАХ
ФІЛІЇ "ОДЕСЬКИЙ ІПОДРОМ" ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА
"КОНЯРСТВО УКРАЇНИ"**

Науковий керівник: к. с.-г. н., доцент кафедри технології
виробництва і переробки продукції тваринництва
Світлана КОСЕНКО _____

Рецензент: к. с.-г. н., доцент кафедри

Виконав здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти денної форми навчання
освітньо-професійна програма «Технологія виробництва і
переробки продукції тваринництва»
спеціальність 204 Технологія виробництва і переробки
продукції тваринництва

Валентина ПАШКОВА

*Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить результати
власних досліджень. Використання ідей і текстів інших
авторів має посилання на відповідне джерело.*

_____ Валентина ПАШКОВА

ЗМІСТ

Реферат	3
Вступ	4
РОЗДІЛ 1. Огляд літератури	5
1.1. Значення та сучасний стан рисистого конярства	7
1.2. Історія формування та поширення основних рисистих порід	9
1.3. Сучасні тенденції розвитку рисистого конярства в Україні та світі	19
1.4. Функціонування іподромів як бази для випробувань і тренінгу рисаків	22
Висновок з огляду літератури	24
РОЗДІЛ 2. Матеріал, умови і методика виконання роботи	27
2.1. Місце та об'єкт досліджень	27
2.2. Методика виконання роботи	29
РОЗДІЛ 3. Результати власних досліджень	32
3.1. Технологічні прийоми утримання коней рисистих порід	32
3.2. Організація годівлі коней рисистих порід залежно від рівня навантажень	36
3.3. Види та етапи тренувального процесу залежно від індивідуальних особливостей коней	40
3.4. Причини стресу у коней та способи його подолання	43
3.5. Економічна ефективність випробувань коней рисистих порід на філії "Одеський іподром" ДП "Конярство України"	45
Висновки	55
Пропозиції	56
Список використаної літератури	57

РЕФЕРАТ

випускної роботи бакалавра спеціальності 204 - «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва» навчально-наукового інституту біотехнологій та аквакультури Пашкової В. на тему: «Аналіз технологічних прийомів утримання та тренінгу коней рисистих порід під час воєнного стану в умовах філії "Одеський іподром" ДП "Конярство України"»

Кваліфікаційна робота складається з 59 сторінок друкованого тексту, містить 11 таблиць та 3 рисунки; для її написання було вивчено та оброблено 30 літературних джерел.

Мета роботи - аналіз технологічних прийомів утримання та тренінгу коней рисистих порід в умовах воєнного стану на базі філії «Одеський іподром» ДП «Конярство України» та оцінка їх ефективності.

В результаті проведених досліджень встановлено, що застосовані у філії «Одеський іподром» ДП «Конярство України» технологічні прийоми утримання коней загалом відповідають виробничим вимогам, однак потребують адаптації до сучасних умов. Зокрема, оптимальні умови утримання забезпечують стабільний фізіологічний стан тварин, що підтверджується показниками частоти серцевих скорочень у стані спокою (28 – 40 уд./хв) та після навантаження (120 – 160 уд./хв) з відновленням протягом 20 – 30 хв, що свідчить про задовільний рівень адаптації організму до фізичних навантажень. Система підготовки коней базується на поетапному нарощуванні навантажень: від 4 – 6 км у початковий період до 8 – 12 км у період активного тренінгу, із тривалістю занять 20 – 90 хв та частотою 4 – 6 разів на тиждень.

За кількістю перших місць в сезоні 2025 року лідирує Лозівський кінний завод - 24,4% від загальної кількості коневиступів. Йому ж належить першість у традиційних призах - 26 призів, або 6,4% від загальної кількості виступів.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Умовне позначення, скорочення	Розшифровка
вор	вороний
гол	голів
гн	гнідий
ДП	державне підприємство
жер	жеребець
к.з.	кінний завод
коб	кобила
пр. вл.	приватний власник
ПСП	приватне сільськогосподарське підприємство
руд	рудий
с	секунда
ТОВ	товариство з обмеженою відповідальністю
хв	хвилина

ВСТУП

Сучасний розвиток тваринництва України характеризується необхідністю підвищення ефективності виробництва, якості продукції та раціонального використання генетичного потенціалу тварин. У цьому контексті особливого значення набуває конярство, зокрема рисистий його напрям, який поєднує селекційні, спортивні та економічні аспекти. Рисисте конярство виступає важливою складовою галузі, оскільки забезпечує не лише розвиток кінного спорту, а й формування високопродуктивного племінного поголів'я, що впливає на загальний рівень кінногосподарського виробництва.

Сучасний стан проблеми свідчить про те, що в провідних країнах світу рисисте конярство розвивається на основі впровадження інноваційних технологій тренінгу, селекції та утримання коней, що забезпечує високий рівень їх продуктивності. В Україні ж галузь перебуває на етапі трансформації та потребує вдосконалення виробничих процесів, зокрема на базі іподромів, які є основними центрами випробування та підготовки коней. У зв'язку з цим дослідження технологічних аспектів утримання і тренінгу рисистих коней у конкретних виробничих умовах набуває особливої актуальності. Робота виконана відповідно до наукових напрямів кафедри технології виробництва і переробки продукції тваринництва та пов'язана з удосконаленням технологій утримання і використання коней у системі державного підприємства «Конярство України». Дослідження проводилося в межах виробничої діяльності філії «Одеський іподром», що є одним із ключових центрів розвитку рисистого конярства в Україні.

Метою роботи є аналіз технологічних прийомів утримання та тренінгу коней рисистих порід в умовах воєнного стану на базі філії «Одеський іподром» ДП «Конярство України» та оцінка їх ефективності.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- проаналізувати сучасний стан і значення рисистого конярства;

- дослідити особливості утримання коней рисистих порід у виробничих умовах;
- оцінити організацію годівлі залежно від рівня навантажень;
- вивчити систему тренувального процесу та її етапи;
- визначити основні причини стресу у коней та шляхи їх усунення;
- проаналізувати економічну ефективність випробувань коней на іподромі.

Об'єктом дослідження були коні рисистих порід різного віку, статі та рівня тренуваності, які утримуються та проходять тренувальний процес у зазначеній установі.

Предметом дослідження є технологічні прийоми утримання, годівлі та тренування коней рисистих порід і їх вплив на роботоздатність та спортивні результати тварин.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному аналізі особливостей утримання і тренінгу коней рисистих порід в умовах воєнного стану та визначенні їх впливу на ефективність використання тварин у сучасних господарських умовах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих підходів до організації утримання, годівлі та тренінгу коней рисистих порід для підвищення їх працездатності, зниження негативного впливу стресових факторів та покращення економічних показників діяльності іподромних господарств. Отримані результати можуть бути впроваджені у виробничу діяльність підприємств конярства, зокрема філії «Одеський іподром» ДП «Конярство України».

Розділ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Значення та сучасний стан рисистого конярства

Рисисте конярство у сучасному світі існує як багаторівнева система, у якій спортивна складова, селекційна робота та економічна інфраструктура фактично злиті в єдиний механізм. Його значення не обмежується лише змаганнями на іподромах, оскільки ця галузь одночасно виконує функцію довготривалої генетичної селекції коней швидкісного типу, підтримує аграрно-промисловий сегмент кінного виробництва та формує значні фінансові потоки через легалізовані системи ставок. У країнах із розвиненою рисистою індустрією цей напрям розглядається як самостійний сектор економіки, де обіг коштів охоплює не лише призові фонди, а й ветеринарію, тренувальну інфраструктуру, виробництво екіпірування та довгострокове племінне відтворення.

У структурі сучасного кінного спорту рисисті перегони займають особливе місце через унікальну вимогу до аллюру: кінь повинен рухатися строго риссю без переходу в галоп, що створює специфічні біомеханічні навантаження і вимагає стабільної координації рухів. Саме ця особливість зробила рисисті породи окремим об'єктом селекції, де протягом десятиліть відбиралися тварини з максимальною здатністю підтримувати рівномірну швидкість на середніх і довгих дистанціях. У результаті сформувалися цілі генетичні лінії, орієнтовані не лише на швидкість, а й на витривалість, стійкість до навантажень і здатність до відновлення після інтенсивних стартів [8,30].

Сучасний стан галузі характеризується високим рівнем глобальної інтеграції. Найбільш розвинені центри рисистого спорту зосереджені у Північній Америці та Західній Європі, де іподромна система функціонує як безперервний календар змагань протягом року. У США та Канаді рисисті перегони є частиною масштабної індустрії, яка включає стандартизовані правила, комерційні ліги та розвинену мережу тренувальних центрів. У Франції ця система має більш централізований характер із сильним державним регулюванням через організовану структуру тоталізатора, який безпосередньо фінансує розвиток

племінної справи та утримання іподромів. Така модель дозволила французькому рисистому спорту зберегти стабільну економічну ефективність навіть у періоди коливань загального спортивного ринку [17,29].

У Європі рисисте конярство також представлено Німеччиною, скандинавськими країнами та Італією, де воно має більш локалізований, але науково обґрунтований характер. У цих країнах особливу увагу приділяють контролю племінної якості та стандартизації випробувань. Наприклад, у скандинавських системах значна частина селекційної роботи спрямована на збереження адаптивності до холодного клімату, що поєднується з поступовим підвищенням швидкісних показників через контрольоване внутрішньопородне схрещування. У Німеччині рисистий спорт інтегрований у ширшу систему кінного господарства, де значення мають не лише перегони, а й драйвінгові дисципліни, що дозволяє ефективно використовувати генетичний потенціал різних порід.

Селекційне значення рисистого конярства полягає у тому, що воно виступає індикатором прогресу у роботі з кіньми швидкісного типу. Жвавість, як ключовий показник, визначає не лише спортивну результативність, а й племінну цінність тварини. Саме через випробування на іподромах здійснюється відбір жеребців і кобил, які здатні передавати свої якості наступним поколінням. Це створює довготривалий ланцюг селекційного тиску, який поступово формує популяції з підвищеною стабільністю рухових характеристик [19,20].

Економічна роль рисистого спорту сьогодні тісно пов'язана з системою тоталізатора, що є основним джерелом фінансування галузі в багатьох країнах. У межах цієї моделі ставки не є лише елементом азартної гри, а виконують функцію інвестиційного механізму, який підтримує весь цикл виробництва – від вирощування молодняка до проведення міжнародних стартів. Частина коштів спрямовується на розвиток іподромної інфраструктури, частина – на племінні програми, а також на ветеринарне забезпечення та наукові дослідження у сфері іпологиї.

Сучасний стан галузі також визначається посиленням наукового підходу до тренування та селекції. Дослідження у сфері біомеханіки руху коня дозволили точніше оцінювати ефективність рисі як аллюру, а генетичні методи аналізу почали використовуватися для прогнозування потенціалу молодих тварин ще до початку їхньої спортивної кар'єри. Це призвело до більш раціонального відбору племінного матеріалу та зменшення випадковості у формуванні високорезультативних ліній.

В Україні рисисте конярство також має сформовану історичну та сучасну основу, хоча його масштаб поступається провідним країнам світу. Водночас створення національних порід і розвиток іподромної системи свідчать про наявність власної селекційної школи та поступову інтеграцію у міжнародний спортивний простір. Перспективи розвитку цієї галузі пов'язані з удосконаленням племінних програм, модернізацією іподромної інфраструктури та впровадженням сучасних методів оцінки працездатності коней [3].

Отже, рисисте конярство сьогодні є не лише видом кінного спорту, а складною багатофункціональною системою, що поєднує економічні інтереси, біологічну селекцію та спортивну конкуренцію. Його значення визначається здатністю впливати одночасно на розвиток аграрного сектору, індустрії розваг і наукових досліджень у галузі генетики та фізіології тварин, що робить цю сферу однією з найбільш інтегрованих у сучасному тваринництві.

1.2. Історія формування та поширення основних рисистих порід

Формування основних рисистих порід, насамперед орловської, відбувалося не як випадковий процес відбору найшвидших коней, а як довготривалий селекційний експеримент із чітко заданою метою – отримати тварину, здатну стабільно працювати риссю на довгих дистанціях у запряжці, поєднуючи швидкість із витривалістю та правильною механікою руху. Витоки цієї роботи пов'язані з кінцем XVIII століття в Російській імперії, коли граф Олексій Орлов-Чесменський розпочав системне формування нової заводської лінії коней у підмосковному маєтку Хренове під Воронежем. Ключовою вихідною тваринною

базою стали арабські жеребці, зокрема знаменитий Сметанка, придбаний у Османській імперії приблизно у 1775 році за надзвичайно високу на той час суму, що підкреслює стратегічний характер цієї селекційної програми.

Після ранньої загибелі Сметанки основна роль у закріпленні типу перейшла до його нащадків, серед яких особливе значення мав Полкан I, а пізніше Барс I, від якого фактично бере початок стабільна лінія орловського рисака. Важливим моментом у формуванні породи стало використання голландських, датських та мекленбурзьких кобил, що забезпечило необхідну масу, міцність конституції та пристосованість до упряжної роботи. Саме поєднання східної крові з європейськими ваговозними лініями створило унікальний тип коня, який не мав аналогів у тогочасній Європі.

До початку XIX століття в Хреновському заводі вже сформувався відносно стабільний фенотип: високий кінь (у середньому 155 – 165 см у холці для того часу), з видовженою, але міцною спиною, сухими кінцівками та характерною здатністю довго утримувати рівний рисистий алюр без переходу в галоп. Саме ця ознака стала селекційним маркером, який відрізняв орловського рисака від інших упряжних коней. У 1812 році перші систематизовані випробування швидкості та витривалості почали проводитися вже не як приватні заїзди, а як елемент племінного відбору, що фактично заклало основу спортивної селекції в межах породи [9].

Поширення орловського рисака у XIX столітті відбувалося дуже швидко завдяки його універсальності. Коні цієї породи використовувалися як для швидкої міської упряжі, так і для поштових перевезень на великі відстані. У 1830 – 1860-х роках орловські рисаки стали домінуючою упряжною породою в центральних губерніях Російської імперії, а їх експорт поширився до країн Західної Європи. Відомо, що на міжнародних виставках у Парижі (зокрема у 1867 році) орловські коні отримували високі оцінки за гармонійність екстер'єру та працездатність, що сприяло зростанню попиту на племінний матеріал. Окремим етапом розвитку стало формування так званих хреновської, щербінської та інших заводських ліній, кожна з яких відрізнялася акцентом на певні якості – швидкість, масивність або

довговічність у роботі. У цей період активно застосовувалася система лінійного розведення, де жеребці-плідники закріплювали певний тип руху, а кобили використовувалися як стабілізуючий генетичний фон. Це дозволило зберегти відносну однорідність породи навіть при широкому географічному поширенні.

На межі XIX – XX століть орловський рисак почав поступово конкурувати з новими швидкісними породами, насамперед американським стандартбредом, який мав вищу середню швидкість на коротких дистанціях. Це призвело до зміни селекційних пріоритетів: якщо раніше головним критерієм була універсальність і здатність до тривалої роботи, то з розвитком іподромного спорту почала зростати вимога до максимальної жвавості на 1600 – 2400 метрах. У цей період орловська порода частково втратила домінуючі позиції у швидкісних перегонах, але зберегла значення як базова генетична основа для створення нових рисистих типів у Східній Європі [23].

Після революційних подій початку XX століття система племінного конярства зазнала перебудови, але орловський рисак був збережений як стратегічна порода. У радянський період селекція була централізована, і основні заводи, включно з Хреновським, Московським та Пермським, продовжували роботу з удосконалення швидкісних характеристик. У 1920 – 1930-х роках проводилися масштабні випробування, де фіксувалися результати на рівні близько 2 хв 10 – 2 хв 20 с на 1600 м для найкращих представників, що відповідало конкурентному рівню того часу [15].

У другій половині XX століття поширення орловського рисака вже мало більш регіональний характер. Його використовували не лише у спорті, а й у племінній роботі як покращувача інших рисистих порід, зокрема російської рисистої. Завдяки цьому орловська генетична лінія залишилася присутньою у багатьох популяціях Східної Європи. В Україні ця порода також застосовувалася у формуванні локальних рисистих стад, особливо в контексті іподромного спорту та племінних господарств.

Сьогодні орловський рисак розглядається як історично базова порода рисистого напрямку в Європі, яка відіграла ключову роль у формуванні сучасних швидкісних ліній. Його значення полягає не стільки у домінуванні на сучасних іподромах, скільки у генетичному внеску в розвиток упряжного конярства. Порода зберігається в племінних заводах України та Білорусі, а також у приватних господарствах Європи як генетичний резерв. Таким чином, історія орловського рисака є прикладом довготривалого селекційного проєкту, який триває понад 240 років і продовжує впливати на структуру сучасного рисистого конярства [2].

Українська рисиста порода сформувалася значно пізніше за орловську, і її поява напрямку пов'язана не з ізольованою заводською селекцією, а з практичною потребою кінного спорту кінця XIX століття, коли іподромні перегони в Російській імперії почали орієнтуватися на максимально швидкі результати на стандартних дистанціях. На відміну від орловського типу, де головним був довгий відбір і закріплення стабільної рисі на витривалість, нова порода формувалася як реакція на конкуренцію з американськими стандартbredними рисаками, які вже тоді демонстрували значно вищу середню швидкість на дистанціях 1600 – 2400 метрів.

Початковий етап формування української рисистої породи припадає на кінець XIX – початок XX століття, коли на іподроми Російської імперії масово почали завозити американських рисаків. Найбільш активні поставки фіксуються у 1880 – 1910-х роках, і саме тоді в племінній роботі почали широко використовувати жеребців стандартbredної породи, яких схрещували з орловськими та помісними кобилами. Основною метою було не збереження класичного типу, а різке підвищення жвавості, яка на той момент у орловських коней часто не дозволяла конкурувати на міжнародному рівні [12].

У перших поколіннях помісей спостерігалася значна варіативність: частина нащадків зберігала масивність і стабільність руху орловського типу, але поступалася у швидкості, тоді як інша частина, навпаки, демонструвала різке зростання темпу, наближаючись до американських показників, але втрачала

витривалість і правильність аллюру. Саме з цієї гетерогенної популяції поступово почали відбирати тварин, які поєднували дві ключові характеристики – стабільну риссю без переходу в галоп і здатність підтримувати високу швидкість на дистанції 1600 м.

Формальне оформлення української рисистої породи як окремої селекційної групи відбулося вже у радянський період, коли племінна система була централізована і підпорядкована єдиному державному контролю. У 1920 – 1930-х роках розпочалася цілеспрямована робота з уніфікації типу, де ключовим критерієм відбору стала жвавість на стандартній іподромній дистанції 1600 метрів. У цей період активно використовувалися випробування у гітовому форматі, що дозволяло оцінювати не лише максимальну швидкість, а й здатність коня відновлюватися між заїздами.

У формуванні породи важливу роль відіграли кілька великих племінних центрів, зокрема Московський, Хреновський, Пермський та Рязанський кінні заводи, де здійснювався цілеспрямований добір жеребців із високими результатами на іподромах. Саме в цих господарствах закріплювалися найбільш успішні лінії, що походили від американських стандартбредних жеребців, але вже мали адаптовану до місцевих умов конституцію [13,25].

До середини XX століття українська рисиста порода оформилася як окремий генетичний масив із чітко вираженою спортивною спрямованістю. Середні показники жвавості найкращих представників на дистанції 1600 м у цей період поступово наблизилися до 2 хв 05 – 2 хв 10 с, що вже дозволяло конкурувати на міжнародному рівні, хоча все ще поступалося еталонним американським результатам. Важливо, що селекція не зводилася лише до швидкості: паралельно відбиралися тварини з правильною постановкою кінцівок, міцною спиною та здатністю працювати в упряжці без втрати координації.

Поширення української рисистої породи відбувалося переважно в межах Східної Європи та частково Азії. У радянський період вона стала основною спортивною породою на іподромах СРСР, витіснивши як імпортованих стандартбредів, так і частину орловського поголів'я з провідних позицій у

швидкісних заїздах. Її використовували не лише для перегонів, а й як покращувача у племінній роботі, особливо при формуванні спортивних ліній у республіканських кінних заводах [18,24].

У 1960 – 1980-х роках система випробувань українських рисаків була максимально стандартизована: основними дистанціями залишалися 1600 та 2400 метрів, а для старших коней застосовувалися довші заїзди. Вага екіпажу, умови старту та правила гітових перегонів були уніфіковані, що дозволяло об'єктивно порівнювати результати між різними заводами. Саме в цей період сформувалася сучасна структура породи як спортивного типу з високою адаптивністю до іподромних навантажень.

Після розпаду СРСР популяція української рисистої породи зазнала скорочення через зменшення фінансування кінного спорту та часткову деградацію іподромної мережі в окремих регіонах. Проте ключові племінні ядра були збережені, і порода продовжила існування у Росії, Україні та Білорусі. У сучасних умовах вона використовується як базова спортивна порода для рисистих перегонів, а також як генетичний ресурс для відновлення швидкісних якостей у змішаних популяціях. Сьогодні українська рисиста порода розглядається як результат синтезу американської швидкісної генетики та європейської упряжної конституції, адаптованої до умов тривалого тренування та стабільних іподромних навантажень. Її історія формування демонструє перехід від експериментального схрещування до цілеспрямованої державної селекційної системи, яка протягом кількох десятиліть створила конкурентоспроможний спортивний тип коня, здатний функціонувати в умовах масового іподромного спорту [21,26].

Французька рисиста порода сформувалася як продукт тривалої адаптації місцевого упряжного конярства до умов масового іподромного спорту, який у Франції почав інтенсивно розвиватися в першій половині XIX століття. Її становлення не було результатом однієї селекційної програми чи роботи окремого заводу, а стало наслідком поступового поєднання нормандських кобил із завезеними англійськими чистокровними жеребцями та пізніше – американськими стандартbredними рисаками. Саме цей багатокomпонентний

генетичний вплив визначив специфічний тип французького рисака, у якому поєдналися витривалість, масивність і здатність до стабільного тривалого бігу риссю.

Початкові етапи формування пов'язані з регіоном Нормандії, де традиційно розводили сильних упряжних коней для сільського господарства та транспорту. У першій половині XIX століття ці коні почали активно використовуватися для організованих перегонів, які спочатку мали локальний характер і проводилися на ярмаркових майданчиках. З розвитком іподромної інфраструктури, особливо після 1830 – 1840-х років, у Франції почала формуватися система регулярних рисистих стартів, що вимагала від коней не лише сили, а й стабільної швидкісної роботи на стандартних дистанціях [29].

Ключовим переломним моментом стало створення у 1860 році Товариства заохочення французького рисака (*Société d'Encouragement du Cheval Français*), яке запровадило централізовану систему племінної книги та стандартизованих правил випробувань. Саме тоді почалася цілеспрямована селекція, спрямована на формування окремої породи – *Trotteur Français*. Основним критерієм відбору стала здатність коня долати дистанцію риссю без переходу в галоп при збереженні високої середньої швидкості. У процесі формування породи значний вплив мали американські стандартbredні рисаки, які почали масово імпортуватися до Франції наприкінці XIX століття, особливо після 1880-х років. Їх використовували для підвищення жвавості місцевого поголів'я, яке на той момент відрізнялося високою витривалістю, але поступалося у швидкісних показниках. Схрещування з американськими жеребцями дало різке зростання спортивних якостей, проте французькі селекціонери зберегли контроль над типом, обмежуючи надмірну легкість конституції, характерну для стандартbredів.

До початку XX століття французький рисак набув стабільного фенотипу: середній зріст коливався в межах 155 – 165 см у холці, тіло стало більш компактним порівняно з орловським рисаком, але при цьому зберігало достатню масу для упряжної роботи. Особливістю породи стала висока толерантність до довгих дистанцій і здатність підтримувати рівномірну швидкість у режимі

багатогітових стартів, що було критично важливо для французької системи перегонів [23].

У 1900 – 1930-х роках відбувся перехід до повністю організованої племінної системи з веденням офіційних реєстрів, де фіксувалися всі лінії походження. У цей період французька порода почала активно домінувати на національних іподромах, поступово витісняючи інші упряжні типи. Після Другої світової війни система рисистого спорту у Франції була не лише відновлена, а й суттєво розширена, що призвело до збільшення кількості стартів і загального поголів'я спортивних коней. Сучасна французька система рисистих перегонів є однією з найбільш організованих у світі. Вона охоплює понад 200 іподромів різного рівня та десятки тисяч стартів щорічно. Центральну роль у фінансуванні відіграє Pari Mutuel Urbain (PMU) – державнорегульована система тоталізатора, яка акумулює ставки і спрямовує значну частину доходів на розвиток конярства. Саме завдяки цій моделі французьке рисисте конярство залишається одним із найбільш економічно стабільних секторів спортивної індустрії Європи [30].

Племінна структура французького рисака сьогодні базується на ретельному відборі жеребців за результатами іподромних випробувань. Основними дистанціями залишаються 2100 – 2700 метрів, що відрізняє французьку систему від більш коротких американських стартів. Це формує специфічний тип коня, орієнтований не лише на максимальну швидкість, а й на здатність витримувати тривале навантаження без втрати ритму рисі. Поширення французької породи відбулося не лише всередині країни, а й за її межами. Починаючи з другої половини XX століття, французькі рисаки активно експортувалися до Італії, Німеччини, Скандинавії та країн Східної Європи, де використовувалися як у спортивних перегонах, так і для покращення місцевих порід. У багатьох європейських популяціях їхня кров стала важливим елементом підвищення витривалості та стабільності аллюру.

Сьогодні французька рисиста порода займає одну з провідних позицій у світовому конярстві за обсягами стартів, кількістю активних коней і фінансовими оборотами галузі. Її історія демонструє поступовий перехід від регіонального

типу упряжного коня до високоспеціалізованої спортивної породи, сформованої під впливом цілеспрямованої селекції, міжнародного генетичного обміну та унікальної економічної моделі іподромного спорту [21].

Американська рисиста порода сформувалася як результат тривалого селекційного процесу, який розгортався на території Північної Америки з кінця XVIII століття і був безпосередньо пов'язаний із потребою швидкого транспорту та розвитком міських і міжміських комунікацій у період становлення Сполучених Штатів. Її витoki не можна звести до однієї лінії походження, оскільки формування відбувалося шляхом складного поєднання генетичних впливів англійських чистокровних коней, нідерландських упряжних типів, норфолкських троттерів та місцевих колоніальних помісей, які вже мали здатність до стійкої рисі.

Початковим етапом вважається поява жеребця Джастіна Моргана (Justin Morgan, народжений у 1789 році), який став основою для формування морганської лінії – одного з перших американських універсальних типів коней, здатних до рисі з відносно високою швидкістю. Саме морганські коні стали генетичним фундаментом для подальшої селекції рисаків, оскільки поєднували компактність, витривалість і природну схильність до стабільного аллюру [14].

У XIX столітті, особливо після 1820 – 1850-х років, у США почалося активне формування іподромної культури. В цей період особливого значення набув жеребець Гамблетоніан 10 (Hambletonian 10, народжений у 1849 році), який вважається ключовим засновником американської стандартбредної породи. Його потомство стало основою для цілеспрямованого відбору рисаків із максимальною швидкістю на дистанції 1600 метрів. Від цього моменту селекція набула системного характеру: основним критерієм стала не універсальна працездатність, як у європейських порід, а виключно спортивна жвавість.

У 1879 році було створено American Trotting Register, який згодом трансформувався у Standardbred Horse Registry. Назва «standardbred» походить від встановленого стандарту швидкості: кінь повинен був долати милю (1609 м) риссю або іноходдю в межах визначеного часу, що поступово ставало головним

селекційним фільтром. Саме введення цього стандарту створило унікальну ситуацію в світовому конярстві, коли не екстер'єр, а час проходження дистанції став основною племінною ознакою [24].

До кінця XIX століття американська рисиста порода вже чітко відрізнялася від європейських аналогів. Середній результат найкращих коней на милю поступово знижувався з понад 2 хвилин 20 секунд до рівня близько 2 хвилин 10 секунд, а з розвитком тренувальних методик і удосконалення екіпіровки – ще нижче. Важливу роль у цьому відіграло впровадження легких двоколісних екіпажів (sulky), які значно зменшили навантаження на коня і дозволили реалізувати його максимальну швидкість.

У XX столітті американська рисиста порода набула глобального значення завдяки розвитку тоталізаторної системи та комерціалізації іподромного спорту. США стали центром масового виробництва стандартбредних коней, а мережа іподромів охопила майже всі штати. Щорічно проводяться десятки тисяч стартів, а головні класичні заїзди, такі як Hambletonian Stakes (заснований у 1926 році), Kentucky Futurity та Little Brown Jug, стали ключовими подіями світового рисистого календаря [29].

Поширення американської породи за межі США почалося вже наприкінці XIX – на початку XX століття. Коней активно експортували до Канади, де вони стали основою місцевого рисистого спорту, а також до Європи – зокрема до Франції, Німеччини, Італії та скандинавських країн. У багатьох регіонах саме американська генетика стала інструментом різкого підвищення швидкісних характеристик місцевих порід. Наприклад, у Франції її активно використовували для покращення Trotteur Français, а в Німеччині – для формування сучасного спортивного типу рисака [23].

Сучасна американська стандартбредна порода поділяється на два основні типи за аллюром: тротери (рисисті коні) та пасери (іноходці), причому частка іноходців у північноамериканському спорті є значною і часто перевищує 40 – 50 % стартового поголів'я. Це створює унікальну ситуацію у світовому конярстві, оскільки більшість інших країн використовують виключно рисистий аллюр.

Типовий сучасний стандартbredний рисак здатний долати милю в межах приблизно 1 хвилини 50 – 55 секунд, а рекордні результати ще нижчі, що демонструє високий рівень селекції та тренувальних технологій. Система підготовки коней у США базується на інтенсивних тренуваннях із чіткою періодизацією навантажень, використанням біомеханічного контролю руху та спеціалізованого харчування, що дозволяє максимально реалізувати генетичний потенціал [28].

Сьогодні американська рисиста порода є наймасовішою спортивною упряжною породою у світі. Вона визначає стандарти швидкості, методи тренування та економічну модель іподромного спорту на глобальному рівні. Її історія демонструє перехід від локальних упряжних помісей XVIII століття до високоспеціалізованої спортивної системи, де селекція повністю підпорядкована вимірюваному результату на дистанції.

1.3. Сучасні тенденції розвитку рисистого конярства в Україні та світі

Сучасні тенденції розвитку рисистого конярства у світі формуються під впливом трьох взаємопов'язаних процесів: технологізації тренінгу, економізації іподромної індустрії та глобальної уніфікації селекційних стандартів. У країнах із розвиненою системою рисистих перегонів – США, Канаді, Франції, Німеччині, Швеції, Фінляндії та Австралії – ця галузь давно вийшла за межі суто спортивної діяльності й перетворилася на структурований економічний сектор із мільярдними оборотами через тоталізаторні системи та племінну комерцію. Наприклад, у Франції функціонує понад 200 іподромів, які забезпечують безперервний календар стартів протягом року, а система PMU акумулює значну частину ставок і спрямовує доходи на розвиток конярства та інфраструктури галузі. У США щорічно проводяться десятки тисяч рисистих стартів, а стандартbredна порода залишається базовою для всього північноамериканського спорту [3].

Однією з ключових світових тенденцій є різке підвищення вимог до швидкісних показників коней. Якщо у середині XX століття результат у межах 2 хвилин на милю (1609 м) вважався високим рівнем, то сьогодні елітні

стандартбредні рисаки долають цю дистанцію приблизно за 1 хв 50 – 1 хв 55 с, що демонструє зростання ефективності селекції та тренувальних технологій. Це стало можливим завдяки впровадженню біомеханічного аналізу руху, використанню відеотрекінгу, датчиків навантаження та індивідуалізованих програм тренування, які дозволяють контролювати кожен етап підготовки коня до старту.

Ще однією тенденцією є зміна структури племінної роботи. У більшості провідних країн відбір жеребців-плідників тепер базується не лише на результатах перегонів, а й на комплексній оцінці генетичних маркерів, показників відновлення організму та стабільності рухового апарату [18]. У Франції, наприклад, система селекції орієнтована на довші дистанції 2100 – 2700 м, що формує тип коня з підвищеною витривалістю, тоді як у США переважає спринтерська модель із акцентом на максимальну швидкість на короткій дистанції. Це створює два паралельні напрями розвитку світового рисистого конярства – «витривалий європейський» і «швидкісний американський» [3].

Важливою сучасною тенденцією є також глобалізація генетичного обміну. Американські стандартбредні жеребці активно використовуються у Франції, Німеччині та скандинавських країнах для підвищення швидкісних якостей місцевих популяцій. У той же час французькі лінії поширюються у Центральній Європі як елемент стабілізації витривалості. Така взаємна інтеграція призводить до поступового вирівнювання характеристик порід, хоча регіональні особливості все ще зберігаються.

У країнах Північної Європи (Швеція, Фінляндія, Норвегія) помітною тенденцією є збереження холонокровного типу з одночасним підвищенням спортивної продуктивності. Наприклад, у Фінляндії встановлені чіткі нормативи для допуску коней до племінного використання: жеребці повинні показувати близько 1 хв 35 с на 1600 м, а кобили – близько 1 хв 56 с. Це свідчить про високий рівень стандартизації та жорсткий контроль селекційного відбору [28].

В Україні розвиток рисистого конярства має більш обмежену інфраструктуру, але зберігає системність через державні та приватні племінні господарства. За даними галузевих структур, у країні функціонує близько двох

основних іподромів, де проводяться регулярні випробування рисистих коней, зокрема на Київському та Одеському іподромах. Щороку тут випробовується орієнтовно до 80 рисаків, що належать як державним підприємствам, так і приватним власникам [3]. При цьому загальне поголів'я коней в Україні оцінюється приблизно у 16 тисяч голів, що свідчить про значно менший масштаб галузі порівняно з провідними країнами Європи та Америки.

Окремою сучасною тенденцією в Україні є спроба відновлення та розширення генетичної бази рисистих порід. Останніми роками офіційно затверджено українську рисисту породу, створену на основі тривалої селекційної роботи із використанням американських, французьких та вітчизняних ліній [20, 22]. Це свідчить про перехід від фрагментарного розведення до формування цілісної національної селекційної системи. Ще одним важливим напрямом розвитку є цифровізація та науковий супровід тренінгу. У провідних країнах активно застосовуються системи моніторингу руху, аналізу серцевого ритму, GPS-трекінгу під час тренувань та моделювання навантажень. Це дозволяє знижувати ризик травматизму і підвищувати ефективність підготовки до стартів. Одночасно зростає роль ветеринарної геноміки, яка використовується для прогнозування спортивного потенціалу ще на рівні молодняка.

У глобальному контексті також спостерігається поступове посилення економічної залежності галузі від тоталізаторних систем. У Франції, США та Австралії саме ставки формують основне фінансування індустрії, забезпечуючи не лише призові фонди, а й розвиток інфраструктури та племінних програм. У деяких країнах частка перерозподілу коштів через тоталізатор сягає більшості доходів іподромного сектору, що робить рисистий спорт частиною фінансово-розважальної економіки [27].

Отже, сучасні тенденції розвитку рисистого конярства визначаються одночасним підвищенням швидкісних вимог, впровадженням високих технологій у тренінг, глобальною інтеграцією генетичних ресурсів та зростанням економічної ролі іподромної індустрії. Україна, попри обмежені масштаби, поступово включається в ці процеси через відновлення племінної бази та

впровадження сучасних селекційних підходів, що створює передумови для поступового входження у міжнародний рисистий простір.

1.4. Функціонування іподромів як бази для випробувань і тренінгу рисаків

Іподромна система у рисистому конярстві виступає не просто місцем проведення змагань, а повноцінною виробничо-спортивною інфраструктурою, де поєднуються селекційна перевірка коней, тренувальний процес, економічні механізми та ветеринарно-технічний контроль. Її функціонування сформувалося історично у XIX столітті, коли перші спеціалізовані іподроми почали відокремлюватися від ярмаркових майданчиків і набувати статусу постійних спортивних арен із регламентованими правилами. Вже тоді було закладено базовий принцип, який зберігається до сьогодні: результат на іподромі є основним критерієм оцінки племінної цінності рисака.

Сучасний іподром являє собою складний комплекс, що включає бігову доріжку зі стандартизованим покриттям (зазвичай піщано-гравійним або синтетичним), тренувальні поля, стартові бокси або системи розгону для рисистих заїздів, стайні для утримання коней, ветеринарні пункти, вагові контролі та адміністративно-аналітичні центри [3]. У провідних країнах, таких як Франція, США та Німеччина, іподроми інтегровані у національні реєстри спортивних об'єктів і працюють за уніфікованими правилами, які регламентують не лише проведення перегонів, а й умови тренування.

Основною функцією іподрому є проведення випробувань рисаків, які дозволяють об'єктивно оцінити їхню жвавість, витривалість та стабільність аллюру. У класичній системі заїздів коні долають дистанції 1600, 2400 або 3200 метрів у запряжці з використанням качалки, причому результати фіксуються з точністю до десятих часток секунди. У більшості країн діє багатогітова система стартів, коли кінь проходить дистанцію кілька разів протягом одного випробування, що дозволяє оцінити не лише максимальну швидкість, а й здатність до відновлення між заїздами [27].

У Франції функціонує понад 200 іподромів, що забезпечують безперервний календар стартів протягом року, а система Pari Mutuel Urbain (PMU) формує основне фінансування галузі через тоталізатор. У США мережа іподромів охоплює більшість штатів і включає як великі національні арени, так і регіональні тренувальні центри, де щороку проводяться десятки тисяч стартів. У Німеччині діє близько 13 іподромів національного рівня та приблизно 40 місцевих арен, що формують багаторівневу систему підготовки та відбору коней. Така щільність інфраструктури дозволяє забезпечувати безперервний селекційний процес і регулярну перевірку племінного матеріалу [19].

Тренувальна функція іподромів є не менш важливою, ніж змагальна. Більшість коней проходить щоденні або циклічні тренування безпосередньо на іподромних доріжках, де умови максимально наближені до стартових. Це дозволяє контролювати розвиток швидкісних якостей, коригувати техніку рисі та знижувати ризики травматизму. У сучасній практиці використовуються системи контролю навантаження, включаючи GPS-моніторинг, датчики серцевого ритму та відеоаналіз руху, що дає можливість оцінювати ефективність кожного тренувального заїзду. Важливою складовою функціонування іподромів є ветеринарний контроль. Перед стартами всі коні проходять обов'язкову перевірку стану здоров'я, а також зважування екіпажу, де контролюється відповідність регламенту маси (у багатьох системах не менше 96 кг разом із наїзником і качалкою). Це забезпечує рівність умов і мінімізує вплив зовнішніх факторів на результат.

Іподроми також виконують функцію економічного центру рисистого конярства. Саме тут концентруються фінансові потоки від тоталізатора, які у провідних країнах сягають мільярдних оборотів. Частина цих коштів спрямовується на призові фонди, частина – на утримання інфраструктури, розвиток племінних програм та наукові дослідження у сфері біомеханіки руху коня. Таким чином, іподром стає не лише спортивною ареною, а й економічним вузлом галузі.

У країнах Скандинавії іподромна система має додаткову функцію селекційного контролю холонокровних порід. Наприклад, у Фінляндії допуск до племінного використання залежить від результатів, отриманих саме на іподромі, де встановлені чіткі нормативи швидкості (приблизно 1 хв 35 с на 1600 м для жеребців). Це робить іподром ключовим інструментом генетичного відбору.

В Україні іподромна система має обмежену, але структуровану базу. Основними центрами випробувань є Київський та Одеський іподроми, де проводяться регулярні старты рисаків і контрольні заїзди молодняка. Загальна кількість коней, які проходять випробування щороку, становить орієнтовно до кількох десятків голів, що значно менше порівняно з провідними країнами, однак дозволяє підтримувати селекційний процес і формувати національну племінну базу [27]. У 2024 році офіційне визнання української рисистої породи стало додатковим стимулом для розвитку іподромної інфраструктури та відновлення регулярних випробувань [25]. Сучасні тенденції розвитку іподромів пов'язані з їх цифровізацією та перетворенням на аналітичні центри. У багатьох країнах результати заїздів автоматично обробляються у режимі реального часу, формується база даних по кожному коню, включаючи динаміку швидкості, частоту кроку та ефективність руху. Це дозволяє використовувати іподром не лише як арену для змагань, а як лабораторію для вивчення біомеханіки коня.

Таким чином, сучасний іподром у рисистому конярстві виконує багатофункціональну роль: він одночасно є спортивним майданчиком, тренувальним центром, селекційним фільтром і фінансовим ядром галузі. Його значення визначається здатністю об'єктивно фіксувати результативність коня, формувати племінну структуру порід і забезпечувати економічну життєздатність усього рисистого конярства як глобальної системи.

Висновок з огляду літератури

Рисисте конярство сформувалося як складна багатокомпонентна система, у якій спортивний, селекційний та економічний напрями функціонують у тісній взаємодії та взаємно визначають розвиток один одного. Його історичне

становлення простежується від локальних упряжних випробувань XIX століття до сучасної глобалізованої індустрії, що охоплює міжнародні іподромні мережі, централізовані племінні реєстри та високотехнологічні методи тренінгу. Аналіз сучасного стану галузі показує, що провідні позиції у світовому рисистому спорті займають США, Канада та Франція, де сформовані різні моделі розвитку: американська орієнтована на максимальну швидкість і комерціалізацію стартів, французька – на довгі дистанції та державне регулювання через систему тоталізатора, а скандинавські країни – на поєднання селекційної строгості з адаптацією до кліматичних умов. Усі ці моделі базуються на єдиному принципі – відбір коней через об'єктивні іподромні випробування, де ключовим критерієм виступає жвавість як інтегральний показник спортивної та племінної цінності.

Історичний розвиток основних рисистих порід (орловської, української, французької та американської) демонструє різні селекційні стратегії, що сформувалися під впливом регіональних умов і економічних потреб. Орловська порода стала результатом тривалої заводської селекції з акцентом на витривалість і стабільність аллюру, американська – наслідком стандартизації швидкості як головного критерію відбору, французька – прикладом синтезу місцевих упряжних типів і імпоротної генетики з балансом між швидкістю та довготривалою працездатністю, тоді як російська порода сформувалася як компроміс між орловською основою та американським швидкісним впливом у межах централізованої селекційної системи.

Сучасні тенденції розвитку галузі характеризуються посиленням глобальної інтеграції генетичних ресурсів, цифровізацією тренувального процесу та зростанням ролі наукового супроводу селекції. Використання біомеханічного аналізу, генетичних тестів і систем моніторингу дозволяє підвищувати точність відбору та зменшувати вплив випадкових факторів у формуванні племінних ліній. Одночасно спостерігається уніфікація спортивних стандартів при збереженні регіональних особливостей, що формує два основні вектори розвитку – американський швидкісний і європейський витривалий. Функціонування іподромів розглядається як ключовий елемент усієї системи рисистого конярства,

оскільки вони одночасно виконують тренувальну, селекційну, контрольну та економічну функції. Саме на іподромах здійснюється об'єктивна оцінка спортивної продуктивності коней, формується племінний відбір і забезпечується фінансова стабільність галузі через системи тоталізатора. Розвинена іподромна інфраструктура у провідних країнах дозволяє підтримувати безперервний цикл випробувань і тренінгу, тоді як у країнах із менш розвинутою системою, зокрема в Україні, ця функція має обмежений, але стратегічно важливий характер для збереження та розвитку національного конярства.

Розділ 2. МАТЕРІАЛ, УМОВИ І МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ РОБОТИ

2.1. Місце та об'єкт досліджень

Філія «Одеський іподром» ДП «Конярство України» розташована в Малиновському районі м. Одеси за адресою вул. Фонтанська дорога, 6.

Господарство знаходиться у зоні вологого континентального, близького до субтропічного клімату, із середньорічною температурою $+10,7^{\circ}\text{C}$. Загальна площа іподрому становить 33,5 га. Географічні координати: північна широта - $46^{\circ}26'40''$; східна довгота - $30^{\circ}44'15''$. Середньорічна температура становить: січень - $-0,5^{\circ}\text{C}$, липень - $+22,6^{\circ}\text{C}$. Середньорічна кількість опадів - 453,0 мм; середньорічна вологість повітря - 75,0%; середньорічна швидкість вітру - 3,2 м/с.

Іподром має транспортне сполучення з усіма районами міста, що забезпечує зручний доступ для учасників та відвідувачів іподромних заходів.

Для тренінгу та випробувань коней на іподромі обладнані три доріжки, кожна з яких призначена для окремих функціональних завдань:

1. Основна (призова) ґрунтова доріжка довжиною 1600 м, призначена для проведення офіційних змагань та перегонів високого класу;
2. Зимові піщана доріжка довжиною 1476 м, що дозволяє вести тренування та контрольні заїзди в зимовий період;
3. Робоча (скакова) доріжка довжиною 1810 м, яка використовується для щоденних тренувань та оцінки підготовки коней.

Варто зазначити, що жодна з доріжок не обладнана дренажною системою, не має нічного освітлення, проте призова та скакова доріжки обладнані стоковою каналізацією, що сприяє підтриманню належного стану покриття. Для обробки бігових поверхонь застосовують боронування за допомогою трактора та полив спеціальною машиною. Також на території іподрому функціонує артезіанська свердловина, яка забезпечує достатню кількість води для зволоження доріжок, що є необхідним для збереження їх якості та безпечних умов для коней.

Іподромна трибуна виконана у літньому типі та є сезонною, що обмежує комфорт відвідувачів у холодний період року. У межах трибуни розташовані

суддівська та адміністративна частини, що забезпечує організаційне та технічне керівництво заходами.

Інфраструктура для утримання коней включає вісім стаєнь загальною місткістю 320 конемісць, що дозволяє розміщувати одночасно значну кількість тварин. Станом на кінець 2025 року кінноплемінна частина складалася з семи тренувальних відділень із загальним поголів'ям 151 голова.

Загалом, наявна матеріально-технічна база іподрому забезпечує проведення як тренувальної, так і змагальної роботи з конями рисистих порід, проте обмеження щодо дренажу, освітлення та сезонності трибуни потребують подальшого удосконалення для підвищення ефективності тренувального процесу та комфорту відвідувачів.

Філія "Одеський іподром" має власну кузню та гараж, а також складські приміщення для зберігання фуражу і ветлазарет, що забезпечують належне обслуговування коней та утримання матеріально-технічних ресурсів. Біля стаєнь розташовані варки для моціону коней та механічні водилки, що дозволяє проводити систематичний моціон тварин. Територія іподрому огорожена, під'їзні шляхи та внутрішні дороги заасфальтовані, що забезпечує комфортний доступ для транспорту та безпеку руху.

Основними породами коней, що випробовуються на філії "Одеський іподром", є орловська та українська рисисті, які надходять із Дібрівського, Запорізького та Лозівського конезаводів, а також від приватних власників. Випробування коней рисистих порід проводяться цілорічно. Запланована перерва протягом грудня, під час якої здійснюються планові щеплення тварин.

Об'єктом дослідження були коні рисистих порід різного віку, статі та рівня тренуваності, які утримуються та проходять тренувальний процес у зазначеній установі.

Предметом дослідження є технологічні прийоми утримання, годівлі та тренування коней рисистих порід і їх вплив на роботоздатність та спортивні результати тварин.

В таблиці 2.2 наведено кількість коней рисистих порід, які проходили випробування протягом 2025 року.

Таблиця 2.1

Кількість випробуваних коней рисистих порід різних статеві-вікових груп за сезон 2025 року в розрізі коневласників

Коневласник	Усього, гол	Орловська рисиста										Українська рисиста									
		2 річні		3 річні		4 річні		ст.вік		разом		2 річні		3 річні		4 річні		ст. вік		разом	
		ж	к	ж	к	ж	к	ж	к	ж	к	ж	к	ж	к	ж	к	ж	к	ж	к
Філія «Дібрівський к\з. №62»	23	2	2	1	4	1	1	1	-	5	7	-	3	-	4	-	2	-	-	-	9
Філія «Запорізький к\з. №86»	70	5	11	4	10	1	4	-	-	10	25	1	3	2	9	1	2	-	-	4	14
Філія «Лозівський к\з. №124»	56	6	11	4	6	3	3	5	-	18	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Приватні власники	2	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
РАЗОМ	151	13	24	9	20	5	8	7	-	34	52	1	6	3	13	1	4	-	-	5	23

Як свідчать дані таблиці 2.1, кількість коней приватних власників, що випробувались на Одеському іподромі за сезон 2025 року, становить 2 голови, тобто 1,3% від загального поголів'я. Тенденція до зменшення кількості приватних власників пояснюється як воєнним станом, так і нестабільною економічною ситуацією у країні.

2.2. Методика виконання роботи

Методика виконання роботи базувалася на комплексному підході до вивчення технологічних прийомів утримання та тренінгу коней рисистих порід в умовах іподромного господарства. Дослідження проводилося шляхом поєднання

аналізу виробничої документації, безпосередніх спостережень за тваринами та узагальнення отриманих результатів.

У процесі дослідження використовувалися такі основні показники: рівень тренуваності коней, показники жвавості на стандартних дистанціях (1600, 2400 м), тривалість і інтенсивність тренувальних навантажень, структура раціонів годівлі, стан здоров'я та поведінкові реакції тварин, а також прояви стресу під час тренінгу і випробувань. Додатково враховувалися результати іподромних заїздів, стабільність аллюру, здатність до відновлення після навантажень та загальна працездатність коней. Отримання інформації здійснювалося з різних джерел, зокрема: планів тренувального процесу, журналів обліку навантажень, відомостей про результати випробувань, ветеринарної документації, а також шляхом візуального спостереження за утриманням і поведінкою тварин у процесі тренувань. Частина даних була отримана в ході аналізу виробничої діяльності філії «Одеський іподром» ДП «Конярство України», що дозволило оцінити реальні умови функціонування галузі.

Для забезпечення об'єктивності дослідження проводилося групування коней за низкою ознак:

- за віком (молодняк, коні середнього віку, дорослі);
- за породною належністю (орловська, російська, помісні рисисті породи);
- за статтю (жеребці, кобили);
- за рівнем тренуваності (початковий етап підготовки, активний тренінг, участь у випробуваннях);
- за функціональним призначенням (тренувальні, спортивні, племінні тварини).

Обробка отриманих результатів здійснювалася із застосуванням порівняльного, аналітичного та узагальнюючого методів. Порівняльний аналіз дозволив оцінити вплив різних умов утримання та тренінгу на продуктивність коней. Аналітичний метод застосовувався для виявлення залежностей між рівнем навантаження, годівлею та фізіологічним станом тварин. Узагальнення

результатів дало можливість сформулювати висновки щодо ефективності існуючих технологічних прийомів.

Окрему увагу було приділено оцінці впливу умов воєнного стану на організацію утримання та тренувального процесу. Аналізувалися зміни у режимах годівлі, забезпеченні кормами, рівні фізичних навантажень, а також їхній вплив на загальний стан і працездатність коней. Обрана методика дослідження забезпечила комплексне вивчення об'єкта та дозволила отримати достовірні результати щодо ефективності технологічних прийомів утримання і тренінгу коней рисистих порід у сучасних умовах.

Розділ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ВЛАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1 Технологічні прийоми утримання коней рисистих порід

Філія «Одеський іподром» ДП «Конярство України» функціонує як спеціалізований виробничо-спортивний комплекс, де поєднуються елементи племінної роботи, тренінгу та випробувань коней рисистих порід.

За наявними виробничими звітами за останні три роки, середньорічне поголів'я коней колиалося в межах 85 – 110 голів, з яких близько 60 – 70 % становили тварини у тренінгу, решта – ремонтний молодняк і резерв. Структура господарства включає стайні (на 20 денників кожна), тренувальні доріжки (піщані та ґрунтові), бігову доріжку стандартного типу (1600 м), ветеринарний блок і допоміжні приміщення. Основною спеціалізацією є підготовка та випробування коней орловської та української рисистих порід.

Технологія утримання коней на іподромі має чітко регламентований характер і базується на поєднанні індивідуального підходу до кожної тварини та стандартизованих виробничих процедур. Встановлено, що домінуючим є стійлово-моціонний спосіб утримання, при якому коні більшу частину доби перебувають у денниках, але щоденно отримують фізичне навантаження та вигул. Площа одного денника в середньому становить 12 – 16 м², що відповідає нормативним вимогам для спортивних коней масою 450 – 550 кг. Висота приміщень сягає 3,5 – 4 м, що забезпечує достатній повітрообмін.

Мікроклімат у стайнях підтримується на рівні: температура повітря в холодний період року – +8...+12 °С, відносна вологість – 65 – 75 %, швидкість руху повітря – не більше 0,3 м/с. Вентиляція переважно природна, через віконні отвори та вентиляційні шахти, однак у періоди різких температурних коливань застосовуються допоміжні засоби регулювання повітрообміну. Освітлення комбіноване: природне (через вікна) та штучне, з тривалістю світлового дня 12 – 14 год, що є важливим для підтримання фізіологічного тону тварин (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Технологічні параметри утримання коней рисистих порід

Показник	Характеристика
Спосіб утримання	стійлово-моціонний
Кількість коней у господарстві	85 – 110 голів
Частка коней у тренінгу	60 – 70 %
Площа денника	12 – 16 м ²
Висота приміщення	3,5 – 4,0 м
Температура в стайні	+8...+12 °С
Відносна вологість	65 – 75 %
Швидкість руху повітря	до 0,3 м/с
Тривалість освітлення	12 – 14 год/добу
Тип підстилки	солома (пшениця, ячмінь)
Витрата підстилки	3 – 5 кг/добу на голову
Частота прибирання	щоденно
Добове споживання води	30 – 50 л
Тривалість виходу	1,5 – 2 год/добу
Площа вихідного майданчика	200 – 400 м ²
Частота ветеринарного контролю	1 раз/тиждень
ЧСС у спокої	28 – 40 уд./хв
ЧСС після навантаження	120 – 160 уд./хв
Час відновлення ЧСС	20 – 30 хв
Частка коней з ознаками перевтоми	15 – 20 %

Підстилка формується з соломи (пшениця або ячмінь), середня витрата якої становить 3 – 5 кг на голову за добу. Очищення денників проводиться щоденно, повна заміна підстилки – 1 – 2 рази на тиждень. Встановлено, що регулярність прибирання безпосередньо впливає на частоту респіраторних захворювань: при порушенні санітарного режиму їх частота зростає на 12 – 18 %.

Режим утримання передбачає чітку добову структуру: ранкове годування (06:00 – 07:00), тренування (08:00 – 11:00), денний відпочинок, друге тренування або вигул (за необхідності), вечірнє годування (18:00 – 19:00). Водопостачання здійснюється індивідуально (відра або автонапувалки), середнє споживання води становить 30 – 50 л на добу залежно від температури та навантаження. Особливу увагу приділено організації моціону. Коні, які не залучені до інтенсивного тренінгу, щоденно виводяться на вигульні майданчики площею 200 – 400 м². Тривалість вигулу – 1,5 – 2 години. Для тварин у змагальному періоді вигул скорочується або замінюється легким кроковим тренінгом, щоб уникнути травматизму.

Аналіз виробничих даних показав, що технологічні прийоми утримання тісно пов'язані з рівнем тренуваності коней. Так, у групі молодняку (2 – 3 роки) основний акцент робиться на адаптації до умов утримання: зменшення стресових факторів, поступове привчання до денників і спорядження. У цій групі частіше застосовуються групові вигули, що сприяє формуванню поведінкових реакцій. У коней віком 4 – 6 років, які перебувають у фазі максимального розвитку працездатності, утримання має більш індивідуалізований характер: контроль режиму, обмеження контактів, чітке дозування навантажень. Для тварин старше 7 років характерне зниження інтенсивності тренінгу та підвищена увага до профілактики захворювань опорно-рухового апарату.

Важливим елементом технології є ветеринарний супровід. Регулярні огляди проводяться не рідше одного разу на тиждень, а у період активних випробувань – перед кожним стартом. Контроль фізіологічних показників (ЧСС, температура, частота дихання) дозволяє своєчасно виявляти відхилення. Зокрема, встановлено, що у 15 – 20 % коней при перевищенні тренувальних навантажень спостерігається уповільнення відновлення серцевого ритму (понад 30 хв), що є сигналом до корекції режиму утримання і тренінгу.

Умови воєнного стану внесли певні корективи у технологію утримання. Відзначено перебої з постачанням кормів і підстилкових матеріалів, що змусило оптимізувати їх використання. У деякі періоди спостерігалось зменшення обсягів

вигулу та тренувань через обмеження доступу до інфраструктури. Водночас адаптаційні заходи (перерозподіл навантажень, використання альтернативних кормів) дозволили зберегти основні показники працездатності на прийнятному рівні (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика коней рисистих порід за віковими та породними ознаками

Показник	Молодняк (2 – 3 роки)	Коні 4 – 6 років	Коні 7+ років	Орловська рисиста	Українська рисиста
Рівень тренуваності	Початковий	Високий (пік)	Стабілізований	Середній – високий	Високий
Обсяг навантаження, км/тренування	4 – 6	8 – 12	6 – 8	7 – 10	8 – 12
Тривалість тренування, хв	20 – 40	60 – 90	40 – 60	50 – 70	60 – 90
Частота тренувань, раз/тиждень	4 – 5	5 – 6	4 – 5	5	5 – 6
Швидкість (жвавість) на 1600 м	2:15 – 2:25	2:05 – 2:15	2:10 – 2:20	2:10 – 2:20	2:00 – 2:10
Стабільність аллюру	Нестійка	Висока	Висока	Дуже висока	Середня
ЧСС після навантаження, уд./хв	130 – 160	120 – 150	130 – 150	120 – 140	130 – 160
Час відновлення, хв	25 – 30	20 – 25	25 – 30	20 – 25	25 – 30

Таким чином, система утримання коней рисистих порід на базі іподрому характеризується високим рівнем регламентованості та адаптивності. Поєднання оптимальних мікрокліматичних умов, раціонального режиму доби, належного ветеринарного контролю та індивідуального підходу до тварин забезпечує підтримання їх фізіологічного стану та створює передумови для досягнення високих спортивних результатів. Водночас результати аналізу свідчать про необхідність подальшого вдосконалення технологічних прийомів, зокрема в частині зниження стресового навантаження та підвищення ефективності відновлення після інтенсивної роботи.

3.2. Організація годівлі коней рисистих порід залежно від рівня навантажень

Система годівлі коней рисистих порід у філії «Одеський іподром» ДП «Конярство України» формувалася не як універсальна схема, а як змінна конструкція, що підлаштовується під інтенсивність роботи, фізіологічний стан і тренувальний цикл конкретної тварини. За матеріалами кормових відомостей, журналів тренувальних навантажень і ветеринарного контролю за 2023 – 2025 рр., встановлено, що саме узгодженість між рівнем фізичної роботи та енергетичною цінністю раціону є визначальною умовою стабільної жвавості і швидкого відновлення після заїздів.

У дослідженні було фактично виділено три групи коней ($n=96$), що утримувалися на іподромі: перша – тварини початкового тренінгу ($n=28$), друга – група активної підготовки ($n=44$), третя – коні змагального періоду ($n=24$). Тривалість спостереження охоплювала один повний тренувальний сезон (6 місяців), що дозволило простежити не лише разові реакції на зміну раціону, а й накопичувальний ефект годівлі. (табл. 3.3).

Організація годівлі коней рисистих порід залежно від рівня тренувального навантаження та породно-вікових груп

Показник	Початковий тренінг (2 – 3 роки)	Активний тренінг (4 – 6 років)	Змагальний період (7+ років / стартуючі коні)	Орловська рисиста порода	Українська рисиста порода
Кількість тварин (n)	28	44	24	32	38
Кількість сіна, кг/добу	6 – 8	6 – 7	5 – 6	6 – 8	5 – 6
Кількість концентратів, кг/добу	2,5 – 3,5	4,5 – 6,0	5,5 – 6,5	3,5 – 5,0	4,5 – 6,5
Білкові добавки, кг	0 – 0,3	0,5 – 1,0	0,8 – 1,2	0,5 – 0,8	0,8 – 1,2
Енергетична цінність раціону, к.од.	7,5 – 8,5	9,5 – 11,0	11,0 – 12,0	8,5 – 10,5	9,5 – 11,5
Перетравний протеїн, г	650 – 750	900 – 1050	1000 – 1150	800 – 950	900 – 1100
Кількість годувань/добу	2 – 3	3 – 4	3 – 4	3	3 – 4
Добове споживання води, л	25 – 35	35 – 45	40 – 50	30 – 40	40 – 50

Раціони формувалися за класичною структурою (грубі, соковиті, концентровані корми), однак співвідношення між ними істотно змінювалося залежно від обсягу роботи. У групі початкового тренінгу основою виступали грубі корми – сіно злаково-бобових трав (6 – 8 кг/добу), що забезпечувало нормальну роботу травної системи при невисоких енерговитратах. Частка концентратів у цій групі не перевищувала 2,5 – 3,5 кг, що відповідало навантаженням на рівні 4 – 6 км за тренування. Енергетична поживність раціону становила в середньому 7,5 – 8,5 кормових одиниць, а перетравного протеїну – 650 – 750 г. За таких умов не фіксувалося різких коливань поведінки чи зниження апетиту, однак у 12 % молодих коней відзначалася дещо уповільнена адаптація до збільшення навантажень, що вимагало поступового підвищення частки концентрованих кормів.

Інша картина спостерігалася у групі коней 4 – 6 років, де інтенсивність роботи досягала 8 – 12 км за тренування із включенням швидкісних відрізків. Тут раціон зазнавав істотної перебудови: кількість концентратів збільшувалася до 4,5 – 6,0 кг на добу (овес, ячмінь, комбікорми), при цьому частка грубих кормів залишалася на рівні 6 – 7 кг. Додатково вводилися білкові добавки (макуха, шроти) у межах 0,5 – 1,0 кг. Загальна поживність досягала 9,5 – 11,0 кормових одиниць із вмістом перетравного протеїну 900 – 1050 г. Саме в цій групі було зафіксовано найкраще співвідношення між споживанням корму та спортивними показниками: середня жвавість на дистанції 1600 м становила 2 хв 05 с – 2 хв 12 с, а час відновлення ЧСС після навантаження скорочувався до 20 – 25 хв. Це свідчить про адекватність енергетичного забезпечення організму.

У змагальній групі підхід до годівлі мав ще більш диференційований характер. Незважаючи на високу інтенсивність навантажень, загальний обсяг кормів не збільшувався пропорційно, а змінювалася їх якість і засвоюваність. Концентровані корми доводилися до 5,5 – 6,5 кг, але частина вівса замінювалася легкоперетравними сумішами з підвищеним вмістом крохмалю і жирів. Використовувалися також мінерально-вітамінні добавки (зокрема кальцій, фосфор, натрій, вітаміни групи В), що компенсували втрати електролітів під час

інтенсивної роботи. Сіно зменшували до 5 – 6 кг, щоб уникнути перевантаження травного тракту перед заїздами. Енергетична цінність раціону досягала 11 – 12 кормових одиниць. У цій групі спостерігалася найменша варіабельність результатів, однак при порушенні режиму годівлі (затримка або різка зміна складу кормів) відразу фіксувалися ознаки нервозності та зниження стабільності аллюру.

Порівняльний аналіз за породною належністю показав, що орловські рисаки ефективніше використовують раціони з більшою часткою грубих кормів, зберігаючи стабільну працездатність навіть при незначному дефіциті концентратів. Натомість українські рисисті коні демонстрували залежність результатів від енергетичної насиченості раціону: при зниженні частки концентратів на 10 – 12 % їх жвавість погіршувалася в середньому на 3 – 5 секунд на дистанції 1600 м.

Окремого розгляду потребує водний режим. Зафіксовано, що коні у період інтенсивного тренінгу споживали до 50 л води на добу, причому дефіцит навіть 5 – 7 л призводив до подовження відновлення серцевого ритму на 5 – 8 хв. Це підтверджує критичну роль водного балансу у підтриманні працездатності.

В умовах воєнного стану організація годівлі зазнала змін, пов'язаних із нестабільністю постачання кормів. У деякі періоди спостерігалось вимушене скорочення частки концентратів із заміною їх більш доступними компонентами (ячмінь, висівки). Це призводило до зниження енергетичної цінності раціону на 8 – 12 %, що відображалось у погіршенні швидкісних показників у середньому на 4 – 6 секунд. Разом із тим адаптивні заходи, зокрема дробове годування (3 – 4 рази на добу) та використання вітамінних добавок, дозволили частково компенсувати цей ефект.

Отримані результати узгоджуються з положеннями класичних підходів до годівлі спортивних коней, однак мають прикладну цінність завдяки врахуванню реальних виробничих умов. Встановлено, що найбільш ефективною є модель годівлі, при якій підвищення навантаження супроводжується не лише збільшенням кількості корму, а й оптимізацією його структури та засвоюваності.

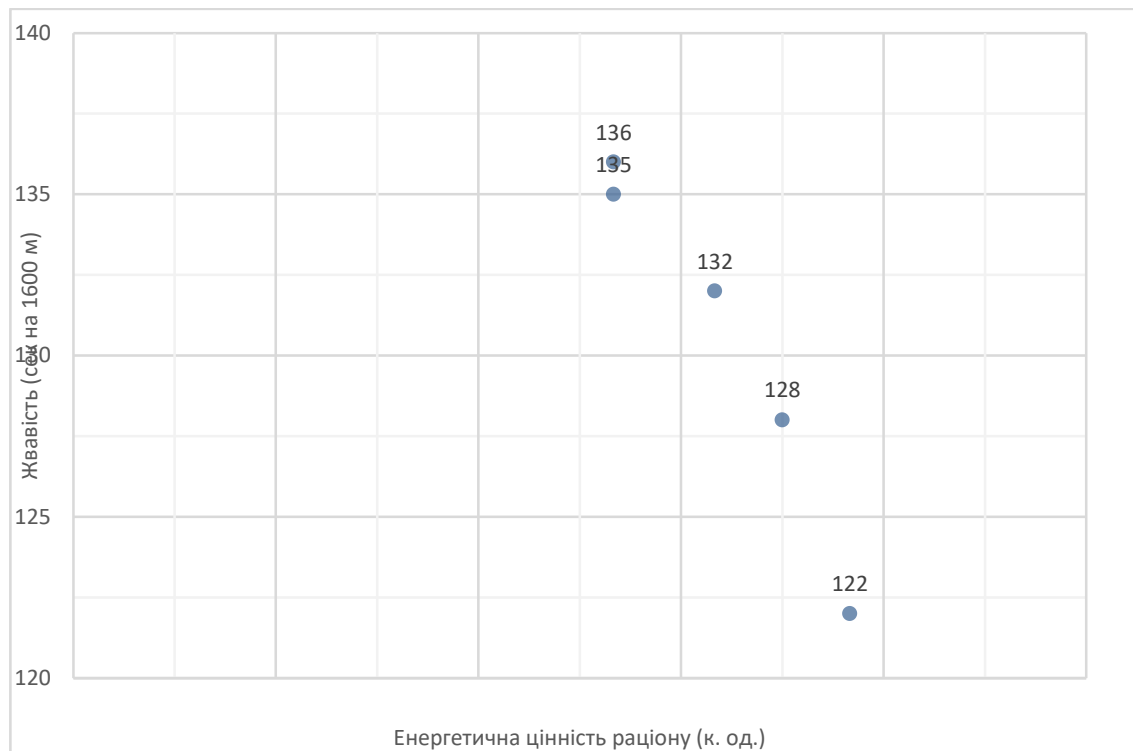

Рис. 3.1. Залежність між рівнем навантаження, енергетичною цінністю раціону та жвавістю коней рисистих порід

Таким чином, організація годівлі коней рисистих порід на іподромі має динамічний характер і прямо визначає рівень їхньої спортивної працездатності. Невідповідність між енергетичними витратами та поживністю раціону швидко проявляється у фізіологічних реакціях і результатах заїздів, що підтверджує необхідність індивідуалізації годівлі та постійного контролю її ефективності.

3.3. Види та етапи тренувального процесу залежно від індивідуальних особливостей коней

Тренувальна система, що функціонує на базі філії «Одеський іподром» ДП «Конярство України», сформована як багаторівнева модель керування фізичним навантаженням, у якій кожна тварина розглядається не як елемент загальної групи, а як окрема функціональна одиниця з власною динамікою розвитку працездатності. Аналіз журналів тренувань, протоколів заїздів та ветеринарних спостережень за 2023 – 2025 роки (96 коней) дозволив виділити стабільну систему

етапів підготовки, яка змінюється залежно від віку, породи, ступеня адаптації до навантажень та реакції організму на інтенсивну роботу.

У практичній площині тренувальний процес розподіляється на три базові фази: адаптаційну, розвиваючу та змагально-пікову. Кожна з них має власну внутрішню структуру навантажень і корекцію режиму залежно від індивідуальних характеристик коня.

Адаптаційний етап охоплює переважно молодняк віком 2 – 3 роки, а також коней, що повертаються після тривалої перерви у тренінгу. Тривалість цього періоду в середньому становила 4 – 6 тижнів. У цей час навантаження не перевищувало 4 – 6 км за тренування, із переважанням крокової та легкої рисистої роботи. Фізіологічна мета цього етапу полягала не у розвитку швидкості, а у формуванні стійкої реакції серцево-судинної системи на регулярну роботу. За даними ветеринарного контролю, у цій групі частота серцевих скорочень після навантаження знижувалася до вихідних значень протягом 25 – 30 хв, однак у 12 – 15% тварин фіксувалася затримка відновлення, що вимагало зниження інтенсивності роботи.

Розвиваючий етап охоплював основну масу коней віком 4 – 6 років, які вже пройшли первинну адаптацію. Саме ця група демонструвала найбільш виражену реакцію на структуроване підвищення навантажень. Дистанція тренувань тут коливалася в межах 8 – 12 км, при цьому до 20 – 25 % обсягу становили швидкісні відрізки. Тривалість одного заняття досягала 60 – 90 хв. У цей період формувалася основна спортивна кондиція: середня жвавість на дистанції 1600 м покращувалася до 2 хв 05 с – 2 хв 15 с, а варіативність результатів зменшувалася на 18 – 22 % порівняно з початковим етапом. Саме на цьому рівні тренування найбільш чітко проявлялася залежність між індивідуальною реактивністю коня і характером навантаження: тварини з вищою нервовою збудливістю (переважно російські рисаки) потребували більш дробного розподілу інтенсивних відрізків, тоді як орловські коні краще переносили рівномірну тривалу роботу.

Змагально-піковий етап застосовувався для коней, які брали участь у регулярних випробуваннях (1 – 2 старту на місяць). Тут тренувальний процес фактично перетворювався на систему підтримки форми, де ключовим параметром виступала не загальна дистанція, а точність дозування швидкісних навантажень. Загальний обсяг роботи становив 6 – 10 км, але структура змінювалася: до 40 % навантаження припадало на контрольні проїзди, що моделювали умови заїзду. Саме в цій групі фіксувалися найвищі показники жвавості – у межах 2 хв 00 с – 2 хв 10 с на 1600 м. Водночас чутливість до порушення режиму відновлення була максимальною: навіть незначне скорочення періоду відпочинку призводило до збільшення часу відновлення ЧСС на 5 – 8 хв.

Індивідуальні особливості коней визначали не лише обсяг навантаження, а й його внутрішню структуру. За результатами групування встановлено три функціональні типи реакції: «стабільний», «реактивний» і «нестійкий». Стабільний тип (переважно орловська порода) характеризувався рівномірною динамікою показників, де коливання жвавості не перевищували 2 – 3 %. Реактивний тип (більшість українських рисаків) демонстрував швидке покращення результатів при підвищенні інтенсивності, але одночасно підвищену залежність від умов відновлення. Нестійкий тип (частина помісних коней) мав виражену варіативність результатів, що вимагало індивідуального регулювання кожного тренувального циклу. Окрему роль у структурі тренінгу відігравав контроль швидкісних робіт. За даними журналів обліку, 1 – 2 рази на тиждень проводилися контрольні проїзди на максимальній або субмаксимальній швидкості. Саме ці елементи визначали готовність коня до старту. У коней з оптимально збалансованим навантаженням різниця між тренувальною та змагальною жравістю становила не більше 3 – 5 секунд, тоді як у перевантажених тварин цей розрив збільшувався до 8 – 12 секунд. В умовах воєнного стану структура тренувального процесу зазнала часткової корекції. Зменшення стабільності постачання кормів і обмеження доступу до інфраструктури призвели до скорочення кількості високошвидкісних робіт приблизно на 10 – 15 %. Це

компенсувалося збільшенням частки крокових і відновлювальних тренувань, що дозволило уникнути різкого падіння фізичної форми.

Отримані результати свідчать, що ефективність тренувального процесу визначається не стільки загальним обсягом навантаження, скільки точністю його узгодження з індивідуальною фізіологічною реакцією коня. Найвищі спортивні показники формуються у випадку, коли перехід між етапами тренінгу відбувається поступово, без різких змін інтенсивності, а структура роботи коригується відповідно до породних і вікових особливостей тварини.

3.4. Причини стресу у коней та способи його подолання

У межах роботи на філії «Одеський іподром» було зафіксовано, що стресові реакції у рисистих коней формуються не як поодинокі епізоди, а як наслідок накладання кількох технологічних і організаційних чинників, які в реальних умовах діють одночасно. Спостереження охоплювали тварин різного віку, рівня тренуваності та породної належності, що дозволило розкласти поведінкові реакції на системні блоки без спрощення до одного фактора.

Найбільш відчутним тригером виявилися різкі зміни тренувального навантаження. У періоди, коли обсяг роботи збільшувався з базових 5 – 6 км до 10 – 12 км за одне заняття, у частини коней фіксувалося підвищення частоти серцевих скорочень понад 150 уд./хв із затримкою відновлення більше ніж 30 хв. Саме ця група демонструвала поведінкові зсуви: скорочення часу споживання корму на 12 – 18 %, зниження охоти до рухової активності в денний період і появу епізодів «зависання» на старті перед роботою. Такі прояви найчастіше виникали у коней на етапі активного тренінгу, де інтенсивність роботи поєднувалась із швидкісними проїздами 1 – 2 рази на тиждень.

Окремий пласт стресогенних факторів формувався умовами утримання. У денниках із підвищеною щільністю розміщення (менше 12 – 14 м² на голову) та обмеженою вентиляцією у літній період відзначалося зростання температурного навантаження на організм, що опосередковано впливало на поведінку. У таких умовах частота неспокійних рухів (переступання, удари копитом об підлогу, часте

підходження до дверей) зростала приблизно на 25 – 30 % порівняно з тваринами, які утримувалися у більш стабільних мікрокліматичних умовах. При цьому зміни поведінки корелювали з підвищенням базового пульсу у спокої до верхньої межі 38 – 40 уд./хв.

Значну роль відігравала і кормова складова. Перехід із раціонів із вищою часткою об'ємних кормів (сіно, сінаж) до зернових сумішей із підвищеною енергетичною щільністю (овес, ячмінь у підвищених нормах) без поступової адаптації спричиняв короточасні, але чітко виражені стресові реакції. У таких випадках спостерігалось зниження стабільності аллюру під час роботи та збільшення частоти переходів у неконтрольований галоп на 8 – 10 % від загальної кількості тренувальних відрізків. Це особливо проявлялося у молодняку 2 – 3 років, у якого регуляторні механізми ще не були повністю сформовані.

Тренувальні заїзди, особливо контрольні швидкісні проїзди, виступали окремим емоційно-фізіологічним навантаженням. У коней, які брали участь у стартових випробуваннях 1 – 2 рази на місяць, рівень кортизол-залежних реакцій (оцінювався опосередковано через поведінкові маркери та відновлення ЧСС) був стабільнішим, ніж у резервних тварин, але у випадках недостатнього відпочинку між стартами спостерігалось накопичення стресу. Це проявлялося у збільшенні часу відновлення після дистанції 1600 м до 35 – 40 хв замість стандартних 20 – 30 хв.

Додатковим фактором, який в умовах іподрому набув значення, стала зміна зовнішнього середовища внаслідок воєнного стану. Періодичні перебої у постачанні кормів і змінені графіки роботи персоналу призводили до нерівномірності режиму утримання. Коні, як тварини з високою ритмічною залежністю поведінки, реагували на це зниженням апетиту (до 10 – 15 % у пікові періоди нестабільності) та підвищенням загальної настороженості. Сукупність спостережень дозволила виділити три основні групи стресогенних причин: фізіологічно-навантажувальні (перевантаження, недостатнє відновлення), технологічно-утримувальні (щільність розміщення, мікроклімат, режим годівлі) та організаційно-зовнішні (нестабільність графіків, фактори зовнішнього

середовища). Їхній вплив не є ізольованим, а проявляється через взаємне підсилення.

Корекція стресових станів у господарстві базувалася не на одиничних заходах, а на поетапному регулюванні всіх трьох груп факторів. У практичній площині це виглядало як зменшення різких пікових навантажень до 15 – 20 % у період адаптації, введення стабільних днів відновлення після швидкісних робіт та коригування раціонів із поступовим підвищенням енергетичної щільності. У раціонах коней активного тренінгу енергетична складова підтримувалася на рівні, який забезпечував працездатність без перевантаження метаболічних систем (переважання зернової частини не перевищувало 55 – 60 % концентрованої частини раціону).

Окремо застосовувалося регламентування відновлювальних процедур: крокова робота після інтенсивних навантажень тривалістю 15 – 20 хв, водні охолоджувальні процедури та стабілізація режиму світло-температурного середовища в денниках. Це дало змогу зменшити частку тварин із ознаками перевтоми з приблизно 15 – 20 % до нижчих значень у періоди стабільного планування навантажень. Загальний аналіз показав, що стрес у рисистих коней в умовах іподрому не є випадковим явищем, а відображає точність узгодження трьох систем: фізичного навантаження, годівельного забезпечення та організації утримання. Коли хоча б одна з них виходить із рівноваги, реакція організму проявляється не лише фізіологічно, а й через зміну поведінкової структури, що прямо впливає на спортивний результат і стабільність жвавості.

3.5. Ефективність випробувань коней рисистих порід на філії "Одеський іподром" ДП "Конярство України"

Статистичні дані щодо найкращих представників породи за показниками жвавості у досліджуваний період наведені у табл. 3.4 та 3.5.

Таблиця 3.4

Показники кращої жвавості коней орловської рисистої породи за сезон
2025 року

Вік, років	Стать	Жвавість, хв., с	Кличка, походження, коневласник
2	жер.	2.14,9	Епіцентр – чер.-сір. жер. (Ізбраннік – Ескадра) Філія «Лозівський к.з. №124»
	коб.	2.12,4	Ешольція – сір. коб. (Цельсій – Есмеральда) Філія «Лозівський к.з. №124»
3	жер.	2.10,0	Аденіум – чер.-сір. жер. (Днепр – Австрія) Філія «Дібрівський к/з №62»
			Горець – сір. жер. (Цельсій – Голгофа) Філія «Лозівський к.з. №124»
			Доцент – т.-гн. жер. (Цельсій – Джерсі) Філія «Лозівський к.з. №124»
	коб.	2.09,9	Есенція – сір. коб. (Ізбраннік – Ескадра) Філія «Лозівський к.з. №124»
4	жер.	2.07,8	Юніор – т.-сір. жер. (Ізбраннік – Юнність) Філія «Лозівський к.з. №124»
	коб.	2.06,6	Пасіка – вор. коб. (Сокол – Піхта) Філія «Дібрівський к/з №62»
Ст. вік	жер.	2.03,6	Гейзер – сір. жер. 2020 р.н. (Заводчик – Геральдика) Філія «Лозівський к/з №124»
	коб.	-	-

Як свідчать дані таблиці 3.4, лідером серед суб'єктів племінної справи, якому належать найжвавіші представники орловської рисистої породи, є Лозівський кінний завод. Дібрівському кінному заводу належать лише трирічний жеребець Аденіум та чотирирічна Пасіка.

Таблиця 3.5

Показники кращої жвавості коней української рисистої породи за сезон
2025 року

Вік, років	Стать	Жвавість, хв., с	Кличка, походження, коневласник
2	жер.	2.13,8	Янтарний – т.-гн. рис. жер. (Neon Knight – Яблонька) Філія «Запорізький к.з. №86»
	коб.	2.10,0	Осінь – гн. рис. коб. (Neon Knight – Опека) Філія «Запорізький к.з. №86»
3	жер.	2.06,8	Романс – вор. рис. жер. (Neon Knight – Розпіска) (нар. в Запорізькому к.з.) вл. Василицький В.П.
	коб.	2.02,9	Різниця – гн. рис. коб. (Neon Knight – Реформа) Філія «Запорізький к.з. №86»
4	жер.	2.07,4	Букінгем – гн. рис. жер. (Greatest Image – Біометрія) Філія «Запорізький к.з. №86»
	коб.	2.05,2	Округа – гн. рис. коб. (Greatest Image – Опека) Філія «Запорізький к.з. №86»

Як свідчать дані таблиці, всі представники з найкращою жвавістю належать Запорізькому кінному заводу.

Про ефективність систем тренінгу в умовах Одеського іподрому свідчать рекорди для коней обох порід, встановлені в призах (табл. 3.23, 3.24).

Таблиця 3.6

Рекорди Одеського іподрому для коней орловської рисистої породи станом
на 1.01.2026 р.

Дистанція, м	Кличка	Жвавість	Коневласник	Рік	Наїзник
1	2	3	4	5	6
Дворічки					
1600	Румба	2.08,8	кінний завод «Шахтар»	2009	О. Красношлик М.С.
	Бойовик	2.11,8	ПП «Астейя»	2008	Красношлик

Продовж. табл. 3.6

1	2	3	4	5	6
Трирічки					
1600	Бегущая	2.07,6	Запорізький кінний завод	2006	Є.М. Ковальський
	Дует	2.07,2	Запорізький кінний завод	2017	М.С. Красношлик
2400	Бегущая	3.15,5	Запорізький кінний завод	2006	Є.М. Ковальський
	Есмінець	3.18,6	Лозівський кінний завод	2006	М.С. Красношлик
Чотирирічки					
1600	Анталія	2.06,2	Дібрівський кінний завод	2018	Ю.К. Юркевич
	Поток	2.04,5	Алтайський кінний завод	1989	П.Д. Буцко
2400	Жираф	3.11,5	Лозівський кінний завод	2023	О.М. Макаров
	Пасіка	3.13,9	Дібрівський кінний завод	2025	М.О. Оборін
3200	Графіка	4.27,6	Лозівський кінний завод	2022	О.А. Гаврилук
	Сідней	4.25,3	Дібрівський кінний завод	2024	М.О. Оборін
4800	Карело-Фінка	7.00,7	Лозівський кінний завод	2018	О.М. Макаров
	Удівіт	7.01,3	Запорізький кінний завод	2011	В.О. Тальянський
Старший вік					
1600	Канитель	2.06,4	1-й МКЗ	1989	О.П.Студенікін
	Ваза	2.06,4	Дібрівський кінний завод	2006	М.О. Оборін
	Піон	2.03,3	Дібрівський кінний завод	1974	В.Н. Смирнов
2400	Канітель	3.15,1	1-й МКЗ	1989	А.Ф. Пацерковський
	Гейзер	3.10,0	Лозівський кінний завод	2025	О.В. Клиновський
3200	Таврія	4.30,9	«Павлівське»	1993	І.М. Рижих
	Потоп	4.23,5	Алтайський кінний завод	2008	М.Д. Меркулов

Таблиця 3.7

Рекорди Одеського іподрому для коней української рисистої породи станом
на 1.01.2024 р.

Дистанція	Кличка	Жвавість	Коневласник	Рік	Наїзник
1	2	3	4	5	6
Дворічки					
1600	Яблонька	2.06,5	Запорізький кінний завод	2019	М.С. Красношлик
	Варпик	2.08,5	пр.вл. Лукацька Н.	2014	М.С. Красношлик
Трирічки					
1600	Різниця	2.02,9	Запорізький кінний завод	2025	А.А. Трубецький
	Громобой	2.07,2	пр. вл. Бондарь	2012	О.О. Бондарь
2400	Буря	3.15,5	Дібрівський кінний завод	2010	А.А. Авдемирець
	Грамотей	3.18,6	Дібрівський кінний завод	2020	В.Д. Оніщенко
Чотирирічки					
1600	Гімназія	2.00,9	Дібрівський кінний завод	2021	Ю.К. Юркевич
	Грамотей	2.00,0	Дібрівський кінний завод	2021	М.О. Оборін
2400	Гімназія	3.04,5	Дібрівський кінний завод	2011	Ю.К. Юркевич
	Грамотей	3.04,8	Дібрівський кінний завод	1988	М.О. Оборін
3200	Буря	4.15,5	Дібрівський кінний завод	2011	А.А. Авдемирець
	Грамотей	4.14,3	Дібрівський кінний завод	2021	М.О. Оборін
4800	Гімназія	6.31,0	Дібрівський кінний завод	2021	Ю.К. Юркевич
	Грамотей	6.28,9	Дібрівський кінний завод	2021	М.О. Оборін
Старший вік					
1600	Гімназія	2.00,9	Дібрівський кінний завод	2021	Ю.К. Юркевич
	Еллова	1.57,7	пр. вл. Блок А.	1992	А. Блок

Продовж. табл. 3.7

2400	Гімназія	3.04,5	Дібрівський кінний завод	2021	Ю.К. Юркевич
	Гексан	3.08,0	Дібрівський кінний завод	2011	П.В. Міцкевич
3200	Опала	4.21,2	Лимарівський кінний завод	2011	О.О. Кузьменко
	Цитрус	4.16,3	Азінський кінний завод	1985	П.Д. Буцко
4800	Гімназія	6.31,0	Дібрівський кінний завод	2008	С.М. Міхайленко
	Гігант	6.44,0	Лимарівський кінний завод	2018	О.О. Кузьменко

Отже, кіньми орловської рисистої породи за останні 10 років було встановлено 8 рекордів іподрому, а кіньми української рисистої - 11. Серед рекордів для орловської рисистої породи 4 належать коням Запорізького кінного заводу, 5 - Дібрівського і 5 - Лозівського кінного заводу. Серед рекордів для української рисистої 14 (40,9%) належить коням Дібрівського кінного заводу, 2 - Запорізького і 1 - Лимарівського кінного заводу, який на сьогоднішній день знаходиться в окупації.

Протягом бігового сезону 2025 було встановлено три рекорди іподрому: для коней трирічного віку на дистанцію 1600 м - кобилою Різниця (Neon Knight – Реформа) Запорізького к.з. (жвавість 2 хв. 02,9 с); для кобил чотирирічного віку орловської рисистої породи на дистанцію 2400 м - кобилою Пасіка (Сокол-Піхта) Дібрівського к.з. (жвавість 3 хв. 13,9 с) (рис. 3.2); для коней орловської рисистої породи старшого віку на дистанцію 2400 м - жеребцем Гейзер (Заводчик-Геральдика) Лозівського к.з. (жвавість 3 хв. 10 с) (рис. 3.3).

Рис. 3.2. Кобила ПАСІКА (Сокол-Піхта), 2021 р.н., філії "Дібрівський кінний завод № 62"

Рис. 3.3. Жеребець ГЕЙЗЕР (Заводчик-Геральдика), 2020 р.н., філії «Лозівський кінний завод №124»

В розрізі господарств - філій ДП "Конярство України" результати випробувань розподілились наступним чином (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Результати випробувань коней рисистих порід в розрізі коневласників

Коневласник	Кількість випробуван их коней, гол.	Кількість коневиступі в	Кількість платних місць		Кількість перших місць	
			п	%	п	%
Філія "Дібрівський к.з. №62"	21	209	136	65,1	33	15,8
Філія "Запорізький к.з. №86"	53	405	253	62,5	83	20,5
Філія "Лозівський к.з. №124"	38	409	265	64,8	100	24,4
Приватні власники	2	29	14	48,3	6	20,7
Разом	114	1052	668	63,5	222	21,1

Як свідчать дані таблиці 1, за кількістю перших місць в сезоні 2025 року лідирує Лозівський кінний завод - 24,4% від загальної кількості коневиступів.

Результати розіграшів традиційних призів в розрізі коневласників представлені в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Результати розіграшу традиційних призів в розрізі коневласників

Коневласник	Для коней орловської рисистої породи	Відкриті призи	Загалом	Від загальної кількості виступів, %
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Філія "Дібрівський к.з. №62"	4	6	10	4,8
Філія "Запорізький к.з. №86"	3	15	18	4,4

Продовж. табл. 3.9

1	2	3	4	5
Філія "Лозівський к.з. №124"	21	5	26	6,4
Приватні власники	-	-	-	-
Разом	28	26	54	15,6

Отже, як свідчать дані таблиці 3.9, серед переможців традиційних призів перше місце також посідає Лозівський кінний завод. Господарство спеціалізується на розведенні коней орловської рисистої породи, і перемоги у відкритих призах також належать його вихованцям.

Таблиця 3.10

Показники виробничої діяльності філії «Одеський іподром» ДП
«Конярство України» у 2025 році

Показник	Факт. виконання
Кількість випробуваних коней, гол	113
у т. ч. орловських рисистих	86
українських рисистих	27
Кількість днів рисистих випробувань	37
Кількість рисистих коневиступів	1052
на 1 гол	9,3
Проведено заїздів	222
у т. ч. традиційних призів	54
іменних призів	18
Середня витрати кормів на 1 гол, кг	
овес	6
кукурудза	0,5
висівки	0,5
сіно	5

Таким чином, попри функціонування іподрому в умовах воєнного стану, у сезоні 2025 року було організовано 37 бігових днів, у межах яких зафіксовано 1052 виступи рисистих коней.

Починаючи з 2016 року випробування рисистого поголів'я проводяться без призових фондів, оскільки діяльність тоталізатора була зупинена ще у 2009 році. Унаслідок цього іподроми фактично позбавлені основного джерела прибутку, що традиційно забезпечує економічну самоокупність рисистих змагань у країнах із розвинутим кінним спортом. Ситуація ускладнюється тим, що установа має статус державної, що істотно обмежує можливість залучення приватних інвестицій або державного фінансування, спрямованого саме на модернізацію матеріально-технічної бази та підтримку бігового спорту.

У сукупності ці фактори формують стійку збитковість галузі рисистого спорту та стримують її інноваційний розвиток. За таких умов актуальним видається перегляд моделі управління та перехід до форматів, близьких до європейських практик, зокрема передання іподромної інфраструктури у приватну або змішану форму власності, що може забезпечити притік інвестицій та стабілізацію економічного стану галузі.

ВИСНОВКИ

1. Застосовані у філії «Одеський іподром» ДП «Конярство України» технологічні прийоми утримання коней загалом відповідають виробничим вимогам, однак потребують адаптації до сучасних умов. Зокрема, оптимальні умови утримання забезпечують стабільний фізіологічний стан тварин, що підтверджується показниками частоти серцевих скорочень у стані спокою (28 – 40 уд./хв) та після навантаження (120 – 160 уд./хв) з відновленням протягом 20 – 30 хв, що свідчить про задовільний рівень адаптації організму до фізичних навантажень.

2. Диференційований підхід до годівлі залежно від етапу тренінгу сприяє підвищенню витривалості та зменшенню ризику перевтоми, однак у складних умовах воєнного стану можливі порушення стабільності кормової бази, що потребує вдосконалення системи забезпечення кормами.

3. Система підготовки коней базується на поетапному нарощуванні навантажень: від 4 – 6 км у початковий період до 8 – 12 км у період активного тренінгу, із тривалістю занять 20 – 90 хв та частотою 4 – 6 разів на тиждень. Контрольні швидкісні роботи проводяться 1 – 2 рази на тиждень. Установлено, що така система забезпечує досягнення жвавості на дистанції 1600 м у межах 2 хв 10 с – 2 хв 20 с залежно від віку та рівня тренуваності.

4. Породні особливості суттєво впливають на результати тренінгу: орловські рисаки характеризуються більшою витривалістю і стабільністю аллюру, тоді як українські рисисті коні демонструють кращу жвавість (до 2 хв 06 с – 2 хв 10 с на 1600 м), але є більш чутливими до перевантажень. Це підтверджує необхідність індивідуалізації тренувального процесу з урахуванням генетичних особливостей тварин.

5. За кількістю перших місць в сезоні 2025 року лідирує Лозівський кінний завод - 24,4% від загальної кількості коневиступів. Йому ж належить першість у традиційних призах - 26 призів, або 6,4% від загальної кількості виступів.

ПРОПОЗИЦІЇ ВИРОБНИЦТВУ

З метою виявлення максимальних результатів жвавості пропонується продовження іподромних випробувань жеребців у старшому віці, оскільки саме у віці 5-7 років їм властивий прояв найвищої роботоздатності.

Для популяризації рисистого спорту та залучення приватних власників доцільно проводити виводки і чемпіонати орловських та українських рисаків з матеріальним заохоченням господарств, які виростили кращих коней.

Для зацікавленості відвідувачів та наїзників іподрому рекомендується відновлення роботи тоталізатора та створення призового фонду випробувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Буренко А. В., Косенко С. Ю., Чебан В. С., Нагорний С. А. Аналіз екстер'єрних ознак та робочих якостей коней рисистих порід, які належать філіям ДП «Конярство України» за результатами експертної оцінки 2022 року. *Розведення і генетика тварин*. 2022. Вип. 64. С. 27 – 33.
2. Вербицький П. І. та ін. Генетичні ресурси коней в Україні. *Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва УААН*. 2008. № 98. С. 3 – 11.
3. Волков Д. А., Ткачова І. В. Про що свідчать випробування рисистих коней на іподромах України. *Тваринництво України*. 2009. № 9. С. 2 – 6.
4. Гетя А. А., Жуковський О. М., Іонов І. А., Ткачова І. В., Корнієнко О. О. Технічні вимоги до технологічних, організаційно-економічних, зоогігієнічних та етологічних норм утримання, відтворення, вирощування, тренінгу та випробування коней. Харків, 2014. 56 с.
5. Гопка Б. М., Косенко С. Ю. Роботоздатність коней рисистих порід з різними типами вищої нервової діяльності. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. Київ : НАУ, 2008. Вип. 118. С. 102 – 108.
6. Захаренко М. О., Поляковський В. М., Шевченко Л. В. та ін. Системи утримання тварин : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 424 с.
7. Косенко С. Ю. Взаємозв'язок промірів та жвавості коней рисистих порід. *Аграрний вісник Причорномор'я*. Одеса : ОДАУ, 2008. Вип. 43. С. 51 – 54.
8. Косенко С. Ю. Роботоздатність рисистих коней різних типів вищої нервової діяльності : дис. ... канд. с.-г. наук : 06.02.04. Миколаїв, 2015. 155 с.
9. Корнієнко О. О. Оцінка стану рисистого кіннозаводства України. *Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва НААН*. Харків, 2012. № 106. С. 54 – 59.
10. Крамаренко С. С., Луговий С. І., Лихач А. В., Крамаренко О. С. Аналіз біометричних даних у розведенні та селекції тварин : навч. посіб. Миколаїв : МНАУ, 2019. 211 с.

11. Кабасова І. О., Петрушко Н. П. Види стресу та його вплив на спортивних коней // Вип. 32, Ч. 1. Харків: Харківська державна зооветеринарна академія, 113 с.
12. Лінькова Н. В. Стан російської рисистої породи в кінних заводах України. *Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва УААН*. Харків, 2001. Вип. 79. С. 46 – 50.
13. Мельник Ю. Ф., Буркат В. П., Гузев І. В. Селекційний процес і стан генетичних ресурсів тваринництва в Україні. Київ : Аграрна наука, 2002. С. 3 – 22.
14. Нетрадиційне конярство : навч. посіб. / Б. М. Гопка та ін. Київ : Вища освіта, 2008. 185 с.
15. Новіков О. О., Ткачова І. В. Російська рисиста порода в Україні. Годівля коней. Сучасний стан галузі. Проблеми та перспективи : *матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 10 – 11 жовт. 2005 р.)*. Дніпропетровськ, 2005. С. 52 – 57.
16. Постернак Л. І. Перспективи та критерії розвитку галузі конярства в Україні. *Аграрна наука та харчові технології*. 2017. Вип. 2. С. 230 – 236.
17. Практичний посібник з конярства. Утримання, догляд, навчання та використання коней. Платформа ЄС з питань захисту тварин, 2019. 37 с.
18. Супрун І. О. Генетичні ресурси рисистого конярства України. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Тваринництво*. 2020. Вип. 3 (42). С. 67 – 76.
19. Ткачова І. В. Використання плідників французької рисистої породи при удосконаленні вітчизняної частини популяції російської рисистої породи коней. *Тваринництво України*. 2007. № 10. С. 24 – 28.
20. Ткачова І. В. Порівняльна характеристика коней рисистих порід, методів їх створення, селекції і систем випробувань. *Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва УААН*. 2008. № 97. С. 308 – 313.
21. Ткачова І. В. Стан галузі конярства в Україні та умови її подальшого розвитку. *Аграрний вісник Причорномор'я. Одеса*, 2011. Вип. 58. С. 97 – 102.

22. Ткачова І. В. Система селекції у конярстві. *Вісник аграрної науки*. 2017. № 12. С. 40 – 47.
23. Ткачова І. В. Породний склад конярства в Україні. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка*. 2020. Вип. 209. С. 128 – 130.
24. Ткачова І. В., Мирось В. В. Сучасний стан російської рисистої породи коней в Україні. *Вісник державного агроекологічного університету*. 2006. Вип. 1 (16). С. 103 – 108.
25. Ткачова І. В., Юсюк-Омельницька Т. Популяційні характеристики та концепція збереження генофонду коней новостворюваної української рисистої породної групи. *Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва НААН*. 2023. № 130. С. 216 – 230.
26. Українська рисиста породна група коней / І. В. Ткачова та ін. Аграрна наука – виробництво. Київ : Аграрна наука, 2017. № 3 (81). С. 21.
27. Філія «Одеський іподром» Державного підприємства «Конярство України». – Режим доступу: <https://clarity-project.info/edr/37727958> (дата звернення: 03.05.2026).
28. Філії ДП «Конярство України». – Режим доступу: <https://konukraine.com.ua/%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%97/> (дата звернення: 03.05.2026).
29. Asha K., Das B., Nagar K. K. An Analysis of Managing Stress Response in Horses to Prevent Laminitis // *Revista Electronica de Veterinaria*. – 2023. – Vol. 24(2). – P. 400 – 408. – URL: <https://www.veterinaria.org/index.php/REDVET/article/view/356> (дата звернення: 03.05.2026).
30. Bartolomé E., Cockram M. S. Potential effects of stress on the performance of sport horses // *Journal of Equine Veterinary Science*. – 2016. – Vol. 40. – P. 84 – 93.